

Старший викладач Галаган В. В.

Херсонський державний університет, Україна

ФУНКЦІЙНЕ НАВАНТАЖЕННЯ ТРОПІВ У «ЩОДЕННИКАХ» ОЛЕСЯ ГОНЧАРА

Кожна культура в різні епохи має набір відповідних правил та норм, які вказують авторам, як створювати тексти, а читачам - як їх розуміти. У культурі будь-якого народу складаються відповідні типи текстів, представлені існуючими зразками, а також у вигляді узаконених граматики і стилістики прикладів, норм, правил створення і сприйняття текстів певного типу, які існують у свідомості людей. Лінгвістична специфіка художнього тексту зумовлена його належністю як до сфери мови, так і до сфери мистецтва. Це стосується і текстів класичного (фактографічного) щоденника.

Проблемно-тематичний спектр класичного щоденника було у полі зору таких дослідників, як В.Галич, А.Ільків, А. Кочетов, Ю. Лазебник, М.Черепанов, В.Шкляр та ін. Більшість дослідників вказують на емоційність, пафос, гумор і сарказм текстів щоденників.

Тому щоденниковим текстам О.Гончара притаманна образність, що є втіленням емоційного осмислення пізнання світу митцем. Образність художнього мовлення досягається системою зображально-виражальних засобів, що створюються при вживанні слів та виразів в образно-переносному смислі. Переносне значення мовних одиниць – контекстуальне, незвичне, індивідуально-авторське, емоційно-образне. Тропи і мовні фігури збагачують думку, збільшують активність співтворчості читача, створюють стиль письменника, посилюють головні елементи мовленнєвої комунікації.

У центрі нашого дослідження – вживання тропів у текстах «Щоденників» О.Гончара.

Одним із найпотужніших образотворчих засобів у художніх текстах письменника дослідники вважають метафору.

Метафора - один із основних тропів поетичного мовлення. У метафорі слова та словосполучення розкривають сутність одних явищ та предметів через інші за схожістю та контрастністю [6, с.289]. У щоденникових записах О.Гончара метафора є джерелом виникнення нових значень. Автор, володіючи багатим асоціативним мисленням, вбачає подібність, схожість між різними індивідами, предметами, діями або переносить певні риси з одного об'єкта на інший.

У «Щоденниках» О.Гончара досить функціональною є метафора, яка підсилює значення сказаного, сприяє ліризації оповіді. Незважаючи на те, що досить потужною є публіцистична концепція щоденників митця, іноді з повною силою дає про себе знати белетристична манера письма, і тоді навіть суспільно-політичні теми письменник О.Гончар метафоризує: *«Відшуміло те золоте десятиріччя, коли в новорічні ночі ми чули на вулицях Києва: «Ой радуйся, пане-господарю, світ новий народився...».* (...) І то було не «відродження відсталих традицій» - то *воскресала духовність* народного життя, то *будив ніч відроджений голос нації*. Будив красою, радісним величавим співом.

Сьогодні цього аніде. Не побачиш на вечірніх вулицях гурти хлопців, дівчат в національній вбранні. Співу не почувеш. *Вступили в глухі часи*» [4, с.289].

Про завершення своєї довготривалої діяльності на посаді голови Спілки письменників України О.Гончар говорить через метафору *«камінь скинуто з плечей*»: «Важливий день. Може, якийсь навіть поворот долі. Був на розмові у Шелеста; висловив бажання піти на з'їзді з поста Голови Спілки. І ця заява зустріла, як кажуть, розуміння...Вийшов з полегкістю, з почуттям, що *камінь скинуто з плечей*. (...) все зостанеться позаду, а попереду буде воля творчості, зустрічей, думань, спостережень...» [4, с.75].

Наведений фрагмент тексту дозволяє читачеві відчути психологічну напругу, стан людини, зрозуміти нестримне бажання автора записів піти з цієї

посади і врешті зайнятися тим, до чого прагне душа. Підтверджує цю думку вжита митцем метафора «*душа рветься*»: «Весь час відволікаюсь, всіма пазурами відривають себе з-за столу, щоб кинути в суєту, в метушню, в нікчемність пусторопожнього існування. На письменницьку працю в чиновників складається погляд, як на щось другорядне, - це вільність, забава, а ось днями куняти на безплідних пустомолотних засіданнях - ото робота! Писати доводиться прихапцем, майже крадькома, ледве чи не захалявно... *Душа рветься від цієї шарпанини*, від постійного виборювання можливості сісти на день-два до столу» [4, с.359].

Однак, покинувши посаду голови Спілки, письменник не може залишатися байдужим до того, що там відбувається. З публіцистичною гостротою через симфору «*варять якусь смердючу юшку*» О.Гончар пише про деградацію в її лавах: «СПУ дедалі деградує. Перетворилась у якусь силосну яму, над якою з бригадирською пихою походить шеф зі своїми сателітами. Розперезавсь до того, що ось одразу, одним махом знімає двох редакторів («Вітчизни» і «Всесвіту»); і хоч це викликало загальне обурення письменників, але йому плювати на це, роль президії зведена нанівець, зачинаються кілька тих діячів і потаємці щось там вирішують, тільки чорний дим над ними валить із димаря, — видно, що *варять якусь смердючу юшку... ?*» [4, с.344].

У «Щоденниках» О.Гончар здебільшого вдається до образності в роздумах про літературу, суть художньої творчості: «П'ятий день підряд *українське радіо топчеться по Тичині*. Найкращі ранкові години віддано цьому глумлінню.

Звичайно, Тичина періоду сталінщини — це хвора зацькована людина, поет глибоко нещасний, з травмованою тонкою психікою. Як усякому, враженому недугою, йому б треба поспівчувати. Але всі мовчать, Інститут літератури на захист поета — ні слова.

Нещасна нація! Так мало в ній геніїв і так багато охочих цькувати їх, Цькувати з тупим злорадством глумителів... ?» [5, с.489].

У тексті метафора може мати різні форми граматичного вираження. У «Щоденниках» О.Гончара відзначаємо питому частотність метафор, виражених дієсловом та його формами. Дієслівні метафори створюють ефект складного порівняння перебігу станів, дій, елементів реальної дійсності.

Метонімія у «Щоденниках», як і в публіцистичних текстах, виступає в ролі лаконічного найменування явища чи предмета, сприяючи місткому вираженню думки. У щоденникових записах О.Гончара образ письменника метонімізується відносно способу дії у назви «чинохвати», «строчкогони»: «Були в музеї Лисенка. Вражає не тільки титанічна постать композитора, а ще й багатство душ людей його оточення, той цвіт української інтелігенції. (...) Були люди, могутній дух носили в собі, почуття честі. І якими дрібнодухими, мізерними постають у цьому світі декотрі теперішні, що теж вважають себе «культурною силою». А насправді перетворились у звичайних кар'єристів та *чинохватів!*» [4, с.494]; «*Строчкогони* совісті не мають, нічим їх не присоромити, не усовістити» [4, с. 227].

О.Гончар нерідко користується різновидом метонімії – синекдохою. Найбільш він вживає найпоширенішу синекдоху – заміну однини множиною, що головним чином стосується власних імен. У публіцистиці такий вид синекдохи привносить у текст від'ємну конотацію, у «Щоденниках» О.Гончара така синекдоха може мати як позитивний відтінок значення, так і негативний. Синекдоха з позитивним відтінком значення вживається автором записів рідше: «Один з читачів, коли мова торкнулась «Прапорonosців», висловився так: це роман суттю своєю — роман реабілітаційний.

І в цьому безперечно є правда, хоча літературознавці — майже всі — цього й не помітили, бо забуто історичну ситуацію того часу. На цілий народ було кинуте тавро звинувачень у відступництві, в тому, що цей народ, переживши окупацію, вийшов з-під неї неповноцінним, не зовсім патріотичним. Сталінщина ж на Україну завжди дивилася з підозрою. Тому-то автор трилогії про визвольний похід, крім усього, ставив собі на меті також і це довести: що *Хаєцькі, Блаженки, Шовкуни, Маковеї* воїнами були ніскільки не гіршими, ніж

усі інші» [5, с.262]; «Помічено сумну річ: у нашій літературі дедалі частіше з'являється образ жінки вульгарної, підступної, агресивної хижачки, що не вагаючись іде на будь-яке приниження, аби б тільки добутись влади, кар'єри, припасти до керівного корита... Де ті цнотливі й поетичні *Наталки Полтавки, тургенівські дівчата, Шури Ясногорські?*» [5, с.488]; «Не люблю в Маланюкові його дико жорстоких слів, звернених до України. Навіть Шевченкова душа в гніву не дозволяла собі цього, перемагало в ній етичне, синівське. А цей: «...повія ханів і царів», «байстрюча мати яничар», «щоб в корчах зради завмирать...». Яке блюзнірство! (...) Не міг би так написати й той, кому ставало відомо, як дівчата з УПА, опинившись у катівнях НКВД, безстрашно йшли на смерть і, як *новітні Лесі Українки*, як її героїні, вмирили зі славою України на вустах... У них — найвища привда» [5, с.344].

Найпоширенішою у «Щоденниках» О.Гончара є синекдоха з негативним відтінком значення: «Оці *Собки, Моргаськи. Шамоти* - як вони ненавидять все талановите, як невтомно цькують та оббріхують - піна клубками летить з їхніх чорних ротів! І невже хтось їх підбадьорує. Невже комусь це потрібно» [4, с.7]; «Якийсь знавець пише про мене: «...весь час перебував на вершині системи». Так це декому уявляється. А хто ж був для цієї «системи»упродовж десятиріч білою вороною? За чиїм життям постійно стежив, мабуть, цілий взвод донощиків-сексоттів? На кого пашіли злобою *ватченки, грушецькі та щербицькі*, домагаючись санкцій на Політборо, вважаючи, що "его пора сажать»? Вічне підслуховування телефонних розмов, вічний піднадзорний — нічого собі, «на вершині системи»... Ворогові не побажаю такого «комфорту» [5, с.358].

Цей домінуючий у «Щоденниках» О.Гончара вид синекдохи привносить у його текст експресивність, авторську оцінку і публіцистичну гостроту.

Застосовує О.Гончар у своїх «Щоденниках» також іронію. Це не нова практика в історії цього мемуарного жанру, її активно застосовував у своєму щоденнику Т. Шевченко, а пізніше С. Єфремов, Остап Вишня.

Комічний ефект часто досягається за допомогою включення у текст комічних діалогів, побутових і суспільно-політичних сцен. Аналіз «Щодеників» О.Гончара показує, що їх автор досить часто вдається до їх активного застосування. Наприклад, комічні діалоги: «(*«Що дурень робить, - питають в народі, - воду міряє!»*), житницю перетворюємо у болота, а хліб купуємо на валюту» [4, с.347]; «*«Побачимо",- казав сліпий»*» [5, с. 366].

У «Щоденниках» зустрічаємо приклади оживлення семантики прізвища через ситуацію обігрування значення його етимона в мовленні народу: «Студентка на прізвище Окунь вийшла заміж. Прийшла в деканат:

- Як тепер твоє прізвище?

- Карась» [3, с. 345].

Суспільно-політичні сцени, введені автором у текст «Щодеників», здебільшого змальовують суспільно-політичні курйозні ситуації у країні та світі та є формою протесту О.Гончара проти антинародної поведінки влади: «Росію погубить ненависть, яку вона розпалює в собі, — ненависть до України... Хоч, може, погубить і нас. У Сімферополь полетіла ватага шовіністів на чолі з генералом Макашовим, нібито збираються роздмухати «друге Придністров'я»... А наші державці *ні кують, ні мелють*.

Кретини в державних кріслах! Для чого ж вас ми обирали? Щоб *товкли воду в ступі?»* [5, с.468].

Способом творення комічного у «Щоденниках» О.Гончара є самоіронія. Наприклад: «Книжку й так цідили крізь пальці, а зараз, мабуть, і зовсім припинять продавати. А через три дні ювілей - 50 років. Оце *«привітали» тебе...»* [4, с..11]. Аналіз записів митця, зокрема «соборної» історії показує, що за цією іронією і самоіронією прихований трагізм творчої особистості, комічне у щоденниках виступає своєрідною захисною системою автора від цілковитої зневіри.

Отже, розглянувши тропеїстику як одну з констант стилю О.Гончара, можна стверджувати, що тропи у всій сукупності своїх проявів відіграють

принципово важливу роль на всіх рівнях тексту «Щоденників» митця – функціональному, емотивному, потенційному, що веде у підтекст.

Література:

1. Галич В. Олесь Гончар – журналіст, публіцист, редактор: еволюція творчої майстерності. – К., 2004. – 816 с.
2. Гончар О.Т. Щоденники: У 3-х т.: Т.1 (1943-1967)/ Упоряд., підгот. текстів, ілюстр. матеріалу та передмова В.Д.Гончар; [Худож. оформ. М.С.Пшінки]. – К.: Веселка, 2002, – 455 с.
3. Гончар О.Т. Щоденники: У 3-х т.: Т.2 (1968-1983)/ Упоряд., підгот. текстів, ілюстр. матеріалу та передмова В.Д.Гончар; [Худож. оформ. М.С.Пшінки]. – К.: Веселка, 2003, – 607 с.
4. Гончар О.Т. Щоденники: У 3-х т.: Т.3 (1984-1995)/ Упоряд., підгот. текстів, ілюстр. матеріалу та передмова В.Д.Гончар; [Худож. оформ. М.С.Пшінки]. – К.: Веселка, 2004. – 666 с.
5. Ільків А. Жанр щоденника в українській літературі II половини ХХ – початку ХХІ століть // Ел. ресурс: Режим доступу: <http://avtoreferat.net/content/view/11073/66/>
6. Літературознавчий словник-довідник / За ред. Гром'яка Р.Т. та ін. - К.: ВЦ «Академія», 1997. – 456 с.

Materiały VIII Międzynarodowej naukowo-praktycznej konferencji «Wschodnie partnerstwo - 2012» Volume 8. Filologiczne nauki.: Przemysł, Nauka i studia. – С.73-77.